

Achterstand van allochtonen in het onderwijs: sociaal milieu en migratie-achtergronden

Theo Roelandt, Edwin Martens en Justus Veenman*

Summary

*Education, ethnic minorities and inequality:
Social class and migration*

In this study, attention is paid to the differences in the level of school achievements between ethnic minority children (Turks, Moroccans, Surinamese and Antilleans) and indigenous peers. It is explored whether the overrepresentation of ethnic minorities in the lower socio-economic classes and their migration backgrounds explains these differences. Logistic regression analysis indicates that differences in educational careers are mainly determined by social and migration backgrounds.

1. Inleiding

Nederland kent een rijke traditie op het gebied van onderzoek naar sociale ongelijkheid in het onderwijs (bijv. Van Heek e.a., 1968; Vervoort, 1968; Meijnen, 1977; Peschar, 1975; Dronkers, 1983; Vrooman & Dronkers, 1984; Tesser, 1986; Van Tilborg, 1987; Diederer, 1989). Centraal daarin staat de vraag naar de achtergronden van de verschillen in onderwijs- en prestatieniveau tussen kinderen uit onderscheiden sociale milieus en tussen de geslachten.

Aanvankelijk lag in zulk onderzoek de nadruk op buiten- en voorschoolse socialisatieprocessen als determinanten van schoolkeuze en schoolsucces. Daarbij moeten we vooral denken aan verschillen tussen sociale milieus voor

* Werkzaam bij het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO) van de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Het artikel is gebaseerd op een onderzoek dat tot stand is gekomen met een subsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en van de Erasmus Universiteit. De auteurs zijn Wil Arts en Wim Niesing dank verschuldigd voor hun bruikbare commentaar op een conceptversie van dit artikel.

wat betreft onderwijs- en beroepsoriëntatie, ondersteuning van de schoolloopbaan van de kinderen door de ouders, aspiratieniveau, financiële mogelijkheden, huisvestingsomstandigheden en beginniveau van taalbeheersing en cognitieve kennis.

In de jaren zeventig ontstond er meer aandacht voor binnenschoolse factoren. Naast een verschil in aanvangsniveau tussen kinderen uit de diverse sociale milieus, bleek ook de binnenschoolse selectie een factor van belang bij het ontstaan en voortbestaan van achterstand. Voorts werden de vorm en inhoud van het leerstofaanbod van belang geacht voor het voortbestaan van achterstand in het onderwijs.

Met de komst van allochtone leerlingen in het Nederlandse onderwijs heeft de onderwijsongelijkheid er een extra dimensie bijgekregen; namelijk die tussen etnische groeperingen. De ongelijkheid in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen, alsook die tussen de allochtone bevolkingsgroepen onderling, is aanzienlijk.¹ De doorstroom van allochtone leerlingen naar het voortgezet onderwijs (en vooral naar de hogere schoolsoorten) blijft ver achter bij die van autochtonen. Het aantal allochtone leerlingen dat het voortgezet onderwijs voortijdig, zonder enig diploma verlaat, is relatief groot.

2. Probleemstelling en hypothesen

Veel allochtone kinderen behoren tot huishoudens, van welke de ouders zelf ook een laag onderwijs- en beroepsniveau hebben. Ze vertonen in die zin overeenkomst met autochtone arbeiderskinderen. In onderzoek en beleid kwam dan ook de vraag op in hoeverre de onderwijsachterstand van allochtone leerlingen qua achtergrond overeenkomt met die van autochtone kinderen uit de lage sociale milieus.² Met andere woorden: vormt het sociaal milieu ook voor allochtone kinderen de belangrijkste drempel bij de realisering van een hoog onderwijsniveau en/of ondervinden deze kinderen andere en/of extra barrières? Deze vraag staat in dit artikel centraal.

Bij de beantwoording van deze vraag wordt een tweetal hypothesen aan een nadere beschouwing onderworpen.

De eerste hypothese is geformuleerd vanuit een *achterstandsperspectief* (vgl. Penninx, 1988, p. 37-38). In deze zienswijze worden de verschillen in het gemiddelde scholingsniveau tussen allochtone en autochtone kinderen vooral begrepen vanuit het feit dat allochtone kinderen vaker dan autochtone kinderen behoren tot de laagste sociale milieus. Dergelijke huishoudens kenmerken zich door eigenschappen die nadelig zijn voor een succesvol verloop van de schoolloopbaan van de kinderen. Het gaat hierbij zowel om ongunstige materiële om-

standigheden (zoals financiële barrières en ongunstige woonomstandigheden), als om een voor de schoolloopbaan ongunstige socialisatie van de kinderen. Omdat allochtone kinderen vaker dan autochtone kinderen in dergelijke huishoudens woonachtig zijn, is te verwachten dat de verschillen in scholingsniveau tussen allochtone en autochtone jongeren worden veroorzaakt door het feit dat allochtonen vaker dan autochtonen tot de lage sociale milieus behoren (*achterstand-hypothese*). De achterstand-hypothese wordt bevestigd indien blijkt dat de ongelijkheid in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen volledig wordt verklaard door de tussen de bevolkingsgroepen bestaande verschillen in sociaal milieu.

De tweede hypothese komt voort uit een *immigratie-perspectief* (vgl. Peninx, 1988, p. 28-30). In deze zienswijze worden de gevolgen benadrukt van de toetreding van individuen tot een andere samenleving. Immigranten hebben bij de overgang van de ene naar de andere samenleving te maken met gewennings- en aanpassingsproblemen. Ze zijn vaak onbekend met de cultuur en structuur van het immigratieland en beheersen de voertaal (nog) niet goed. Dit leidt er toe dat ze bij de positieverwerving in het land van vestiging met extra barrières te maken krijgen en qua maatschappelijke positie achterblijven bij de autochtone bewoners. Vanuit dit perspectief is te verwachten dat de verschillen in scholingsniveau tussen allochtone en autochtone jongeren worden veroorzaakt door met immigratie samenhangende factoren (*migratie-hypothese*). De migratie-hypothese wordt bevestigd indien uit de analyse blijkt dat allochtonen met voor de schoolloopbaan gunstige migratie-kenmerken qua scholingsniveau zich niet onderscheiden van autochtone Nederlanders. Bij gunstige migratie-kenmerken denken we aan een lange verblijfsduur in Nederland, een sterke oriëntatie op en bekendheid met de Nederlandse samenleving, een goede Nederlandse-taalbeheersing en toetreding tot het Nederlandse onderwijs aan het begin van het basisonderwijs.

Te verwachten is dat de verschillen in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen niet uitsluitend door òf verschillen in milieukenmerken òf door migratie-achtergronden worden verklaard (zie bijv. De Jong, 1987, p. 192-202; Tesser, 1989, p. 29-46). Het is zeer wel mogelijk dat beide clusters van verklarende variabelen elk een deel van de verschillen in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen verklaren. Vooral de combinatie van een laag sociaal milieu en ongunstige migratie-kenmerken zal naar verwachting de kansen van allochtone leerlingen op een succesvolle schoolloopbaan aanzienlijk reduceren. Het doel van onze analyse is vast te stellen *in welke mate de verschillen in scholingsniveau tussen allochtone en autochtone kinderen worden veroorzaakt door milieu- en migratie-kenmerken (elk afzonderlijk en in onderlinge*

combinatie). Alternatieve verklaringen blijven hier buiten beschouwing. In de concluderende paragraaf zullen we er nog op terugkomen.

3. Data, operationalisering en methode

3.1. Data

De analyse is uitgevoerd met gegevens die in 1988 zijn verzameld. Het betreft de survey 'Sociale Positie en Voorzieningsgebruik Allochtonen' (SPVA) dat door het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO) van de Erasmus Universiteit is uitgevoerd.³

Het onderzoek richtte zich op legaal in Nederland verblijvende Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers. Als wij in het vervolg van dit artikel spreken over allochtonen, bedoelen we deze groeperingen. Bij de opzet van het onderzoek werd er niet naar gestreefd landelijk representatieve uitspraken te kunnen doen over alle in Nederland woonachtige Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers. Het doel van het onderzoek was niet zozeer het nauwkeurig vaststellen van populatie-parameters, maar had veeleer een analytisch karakter. Daarbij stond de vraag centraal in welke mate er verschillen bestaan tussen allochtonen en autochtonen met vergelijkbare achtergrondkenmerken. Voor de beantwoording van een dergelijke vraagstelling is landelijke representativiteit geen vereiste.

Voor de steekproef is een tiental gemeenten geselecteerd. Vooral die gemeenten waar volgens de Bevolkingsstatistieken van het CBS relatief veel allochtonen wonen, zijn gekozen. Daarnaast is er naar gestreefd een redelijke spreiding naar regio en naar urbanisatiegraad te realiseren. Voor de steekproef zijn uiteindelijk de volgende gemeenten geselecteerd: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Enschede, Groningen, Gorinchem, Veghel en Apeldoorn.⁴

In elk van deze gemeenten is op a-selecte wijze een huishoudenssteekproef getrokken uit de bevolkingsregisters.⁵ Turkse en Marokkaanse respondenten zijn benaderd in de eigen taal (Turks en Marokkaans-Arabisch), waarbij is gewerkt met tweetalige enquêteurs. Surinamers en Antillianen zijn benaderd in de Nederlandse taal, waarbij soms Surinaamse en Antilliaanse en soms autochtone enquêteurs werden ingeschakeld. In totaal zijn bij respectievelijk 847, 755, 790 en 579 Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse huishoudens gegevens verzameld.⁶ Parallel aan dit deel van het onderzoek is een aanvullende steekproef uitgevoerd onder 1035 autochtone huishoudens. Omdat dit onderzoek op hetzelfde moment, in dezelfde gemeenten en met een sterk over-

eenkomende vragenlijst werd uitgevoerd, ontstond de mogelijkheid om Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en autochtone Nederlanders met elkaar te vergelijken.⁷

3.2. Operationalisering

In onze analyse richten we ons op de verschillen in scholingsniveau tussen respectievelijk Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen enerzijds en autochtone Nederlanders anderzijds.

We concentreren ons daarbij op een fase van de schoolloopbaan waarin de onderwijsachterstand van allochtone kinderen zich in het bijzonder manifesteert, te weten: de overgang van het basisonderwijs naar het secundaire onderwijs (het lager beroepsonderwijs, het middelbaar en het hoger algemeen voortgezet onderwijs en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs) (Roelandt & Veenman, 1988, p. 7-64; Ankersmit e.a., 1989, p. 128-161). Ook de doorstroom binnen het secundaire onderwijs komt daarbij aan de orde.

We beperken de *onderzoeksgroep* tot de categorie 12- tot en met 18-jarigen. Aan deze keuze liggen technische redenen ten grondslag, die we kort zullen toelichten.

In de SPVA is uitsluitend over gezinsleden van 12 jaar en ouder informatie verzameld over de schoolloopbaan. Aan deze keuze ligt de overweging ten grondslag dat het niveau van de schoolsoort niet varieert bij kinderen van 12 jaar en jonger. Alle kinderen tussen de 4 en 12 jaar bevinden zich immers in het basisonderwijs.

In onze analyse willen we het scholingsniveau van de kinderen verbinden met de kenmerken van de ouders (bijvoorbeeld de sociaal-economische positie). In de SPVA zijn gegevens verzameld over het hoofd van het huishouden en over inwonende gezinsleden. Dit geeft ons de mogelijkheid de bedoelde analyse uit te voeren. Bij zelfstandig wonende jongeren is dit echter niet mogelijk; over hun ouders is niets bekend. Dit noodzaakt ons de onderzoeksgroep te beperken tot personen van 18 jaar of jonger. In het SPVA-bestand zijn nageenog alle personen van 18 jaar of jonger inwonend. Van hen zijn dus de kenmerken van het ouderlijk huishouden bekend.

We hebben er voor gekozen het *scholingsniveau* van schoolgaanden en van degenen die hun schoolloopbaan reeds hebben beëindigd (schoolverlaters), gezamenlijk in de analyse op te nemen. Hadden we ons beperkt tot òf alleen degenen die hun schoolloopbaan reeds hebben afgesloten, òf alleen de schoolgaanden, dan zou dit een vertekend beeld geven van het scholingsniveau binnen de besproken leeftijdscategorie.⁸ De gekozen werkwijze geeft de mogelijk-

heid om naast de onderwijsdeelneming, ook het verschijnsel van 'drop out' en diplomabezit in de beschouwing te betrekken.

Onze keuze om de beschouwing te richten op beide categorieën heeft tot gevolg dat we het niveau van een afgebroken opleiding van een schoolverlater moeten waarderen ten opzichte van het niveau van schoolgaanden die een opleiding volgen maar nog niet hebben afgerond. In tabel 1 is weergegeven welke indeling in scholingsniveau we hebben gebruikt. Bij de indeling is de volgende procedure toegepast.

Personen komen minimaal terecht in de categorie van welke ze het diploma bezitten. Vervolgens is op basis van het aantal met succes doorlopen leerjaren van de (nog) niet voltooide opleiding een nadere differentiatie in het scholingsniveau aangebracht. Bij allochtonen die in Nederland nog geen diploma hebben behaald, omdat de deelneming aan het Nederlandse onderwijs een voortzetting is van de schoolloopbaan in het land van herkomst, wordt er van uitgegaan dat de betrokkene in het bezit is van het diploma dat als vooropleiding wordt vereist voor de schoolsoort die (nog) niet is afgerond. Personen die tertiair onderwijs (HBO of WO) volgen, krijgen het niveau van een afgeronde HAVO- of VWO-opleiding.

Omdat onze belangstelling vooral uitgaat naar het patroon van onder- en oververtegenwoordiging zoals dat tot uitdrukking komt in tabel 1, hebben we de variabele scholingsniveau ingedeeld in twee categorieën; de niveaus 0 tot en met 2 waarin allochtonen zijn oververtegenwoordigd en de niveaus 3 tot en met 7 waarin zij zijn ondervertegevoordigd. De eerste categorie zullen we aanduiden als het 'ongunstige' en de tweede als het 'gunstige' scholingsniveau.⁹

Het *sociale milieu* (zie de achterstand-hypothese) hebben we met behulp van twee indicatoren geoperationaliseerd, te weten:

- a. de sociaal-economische status van het hoofd van het huishouden (op basis van een combinatie van opleiding en beroepsniveau), en
- b. het aantal kamers per persoon. Aldus besteden we aandacht aan een materieel aspect (de woonomstandigheden) zowel als aan een 'socialiserend' aspect van het sociale milieu.

Bij de operationalisering van het begrip 'sociaal-economische status' (SES) hebben we gebruik gemaakt van een Likert-schaaltechniek (Swanborn, 1982). Uiteindelijk is een schaal geconstrueerd met behulp van een combinatie van twee variabelen: het gerealiseerde opleidingsniveau van de ouders en het beroepsniveau van de ouders.¹⁰

Ter bepaling van de kamerruimte is het aantal kamers waarover het huishouden beschikt, gedeeld door de omvang van dat huishouden.

De onderlinge samenhang tussen de twee indicatoren (SES en kamerruimte) van het sociale milieu is gering.¹¹ Dit betekent dat het verantwoord is b ede in-

Tabel 1. Bereikte scholingsniveau van personen van 12 tot en met 18 jaar naar etnische groepering, 1988

SCHOLNIV.	SCHOLNIV ETNGROEP					Scholingsniveau Etnische groepering				Evenredigheid t.o.v. autochtonen			
	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen	T	M	S	A	T	M	S	A
0	29%	34%	19%	21%	12%	++	++	+	+				
1	36%	38%	26%	34%	18%	+	++	+	+				
2	22%	19%	26%	19%	18%	+	o	+	o				
3	4%	4%	10%	12%	14%	---	---	-	o				
4	4%	2%	4%	3%	9%	--	---	--	--				
5	3%	1%	6%	4%	9%	--	---	-	--				
6	3%	2%	5%	2%	10%	---	---	-	---				
7	0%	1%	3%	4%	11%	---	---	---	--				
Totaal (absoluut)	431	441	280	124	189								

Toelichting op evenredigheidstoets (%-allochtonen gedeeld door %-autochtonen):

- = is kleiner dan .33 (forse ondervertegenwoordiging)
- = ligt tussen .33 en .50 (ondervertegenwoordiging)
- = ligt tussen .50 en .83 (lichte ondervertegenwoordiging)
- o = ligt tussen .83 en 1.17 (evenredige vertegenwoordiging)
- + = ligt tussen 1.17 en 2.00 (lichte oververtegenwoordiging)
- ++ = ligt tussen 2.00 en 3.00 (oververtegenwoordiging)
- +++ = is groter dan 3.00 (forse oververtegenwoordiging)

Toelichting op de scholingsniveaus:

- 0 - uitsluitend basisonderwijs of een niet afgeronde LBO- of MAVO-opleiding van ten hoogste 2 jaar.
- 1 - een niet afgeronde LBO- of MAVO-opleiding van ten minste 3 jaar of een niet afgeronde HAVO/VWO-opleiding van ten hoogste 2 jaar.
- 2 - een afgeronde LBO-opleiding met eventueel daarbij ten hoogste 2 jaar MAVO, MBO of HAVO/VWO.
- 3 - een afgeronde LBO-opleiding met daarbij ten minste 3 jaar MAVO, MBO of HAVO/VWO of alleen een niet afgeronde HAVO/VWO-opleiding van ten minste 3 jaar.
- 4 - een afgeronde MAVO-opleiding met eventueel daarbij ten hoogste nog 2 jaar HAVO/VWO of MBO.
- 5 - een afgeronde MAVO-opleiding met daarbij ten minste 3 jaar MBO of HAVO/VWO.
- 6 - een afgeronde MBO-opleiding met eventueel daarbij ten hoogste 2 jaar HAVO/VWO.
- 7 - een afgeronde MBO-opleiding met ten minste 3 jaar HAVO/VWO of andere MBO-opleiding of afgeronde HAVO/VWO-opleiding.

dicatoren in de dadelijk te bespreken regressie-vergelijking op te nemen.

Behalve voor het milieu, hebben we in onze analyse gecorrigeerd voor de tussen de bevolkingsgroepen bestaande verschillen in *leeftijd* en *geslacht* van de jongeren.

Welk scholingsniveau men tijdens de schoolloopbaan heeft weten te bereiken hangt immers ten dele samen met de leeftijd. Zo heeft bijvoorbeeld een 12-jarige alleen vanwege zijn of haar leeftijd nog geen kans gehad het niveau van een afgeronde MAVO-opleiding te bereiken, terwijl een 17-jarige die mogelijkheid wel heeft. Als er binnen één van de etnische groeperingen relatief veel 17-jarigen te vinden zijn, is te verwachten dat het gemiddeld scholingsniveau alleen daardoor al hoger is.

Een tweede correctie-factor die we in de analyse hebben betrokken, betreft het geslacht. Een deel van de ongelijkheid in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen kan immers veroorzaakt worden door *sexe-ongelijkheid*.

De migratie-achtergronden van allochtonen (zie de migratie-hypothese) hebben we geoperationaliseerd met een drietal indicatoren: de verblijfsduur van het hoofd van het huishouden, de wijze van instroom in het onderwijs en de oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

De *verblijfsduur* is bepaald aan de hand van het jaar dat het hoofd van het huishouden zich in Nederland heeft gevestigd. In de SPVA is de verblijfsduur niet voor elk lid van het huishouden afzonderlijk vastgesteld, zodat de verblijfsduur van de jongeren zelf niet bekend is.

Bij de *wijze van instroom* in het Nederlandse onderwijs is een onderscheid gemaakt tussen 'onder-' en 'zij-instromers'. Onder-instromers zijn personen die de gehele schoolloopbaan in Nederland hebben gevolgd. Zij-instromers zijn degenen die een deel van hun schoolloopbaan in het land van herkomst hebben gevolgd en dus na de eerste leerjaren van het basisonderwijs tot het Nederlandse onderwijssysteem zijn toegetreden. De categorie onder-instromers is in de analyse als volgt geoperationaliseerd: personen die vóór hun zevende levensjaar de schoolloopbaan in Nederland zijn gestart. Zij-instromers zijn degenen die in of na het zevende levensjaar zijn toegetreden tot het Nederlandse onderwijs.

Voor de *oriëntatie op de Nederlandse samenleving* is een Mokkenschaal (Mokken, 1970) geconstrueerd op basis van de volgende items: het lezen van Nederlandse kranten, het luisteren naar de Nederlandse radio, het kijken naar de Nederlandse tv, het lidmaatschap van een Nederlandse sport- of gezelligheidsvereniging, het gebruik van de Nederlandse taal in het huishouden en de mate van contact met autochtone kennissen.¹² De aldus geconstrueerde schaal is dus mede samengesteld uit items die een zeker verband hebben met de mate van contact dat een allochtoon huishouden heeft met de Nederlandse taal. Een

relatief sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving betekent derhalve tevens dat de kinderen ook buiten de school naar verhouding vaak in contact komen met de Nederlandse taal.

3.3. Methode

In onze analyse richten we ons in eerste instantie op de kansen van individuen om het gunstige scholingsniveau te bereiken. Daartoe is voor elk van de allochtone bevolkingsgroepen berekend welk percentage met het gunstige scholingsniveau te verwachten is, indien allochtonen evenveel kans zouden hebben op een succesvolle schoolloopbaan als autochtonen met dezelfde achtergrondkenmerken. We richten ons daarbij (voor elke allochtone groepering afzonderlijk) eerst op alle personen in de onderzoeksgroep en vervolgens op een aantal sub-categorieën met verschillende migratie-kenmerken.

Daarbij is als volgt te werk gegaan. Allereerst is uitsluitend voor de categorie autochtone Nederlanders een logistische-regressievergelijking geschat (Maddala, 1983, p. 38; Van Houwelingen en Le Cessie, 1988, p. 215-232). De cumulatieve verdelingsfunctie van de kans dat individu i het gunstige scholingsniveau bereikt, is als volgt weer te geven:

$$F(\beta'X_i) = P(y_i = 1) = \exp(\beta'x_i) / (1 + \exp(\beta'x_i))$$

- waarin: P = de kans om het gunstige scholingsniveau te bereiken, met
 $y(i)$ = 1 indien individu i het gunstige scholingsniveau bereikt, en
 $y(i)$ = 0 indien individu i het gunstige scholingsniveau niet bereikt.
 β = vector van de te schatten regressie-coëfficiënten in het logistische model.
 x_i = kenmerken van individu i (onafhankelijke variabelen)
 $\exp(a)$ = e tot de macht a

Als onafhankelijke variabelen zijn in dit model opgenomen: sociaal-economische status, kamerruimte, leeftijd en geslacht.¹³ Als in de regressie-vergelijking de kenmerken van een individu worden ingevuld, is te bepalen welke kans een individu heeft op het bereiken van het gunstige scholingsniveau.

De volgende fase in de analyse richt zich op het bepalen van de kans dat allochtonen het gunstige scholingsniveau bereiken. Daartoe worden de kenmerken van elk allochtoon individu ingevuld in de geschatte vergelijking van de autochtonen. Door vervolgens voor elke allochtone groepering afzonderlijk de individuele kansen te sommeren en te delen door de groepsomvang, kan wor-

den berekend welk percentage personen met een gunstig scholingsniveau voor elk van de allochtone groeperingen te verwachten is, indien allochtone en autochtone individuen met exact dezelfde kenmerken dezelfde kansen zouden hebben op het bereiken van het gunstige scholingsniveau. Dit percentage zullen we verder aanduiden als het *verwachte percentage* of als het *verwachte scholingsniveau*.

De aldus berekende verwachte percentages krijgen perspectief door ze per groepering te vergelijken met het feitelijke percentage en met het percentage van de autochtonen.

Het verschil tussen het verwachte percentage van een allochtone groepering en het feitelijke percentage van de autochtonen indiceert de mate waarin de in de analyse opgenomen kenmerken bepalend zijn voor het verschil in kansen op het bereiken van het gunstige scholingsniveau. Immers, zou het oorspronkelijk bestaande verschil in scholingsniveau tussen bijvoorbeeld Turken en autochtonen volledig worden veroorzaakt door het feit dat Turkse kinderen vaker dan autochtone kinderen over ongunstige kenmerken beschikken, dan dienen het feitelijke en het verwachte percentage van de Turken elkaar te benaderen. In dat geval kan de achterstand-hypothese niet worden verworpen.

Indien er bij de Turken een verschil bestaat tussen het verwachte en het feitelijke percentage, dan geeft dat aan dat er andere factoren van invloed zijn op het verschil in scholingsniveau met autochtonen. Die andere factoren zouden gelegen kunnen zijn in de migratie-achtergronden van allochtonen (zie de migratie-hypothese). Om dit na te gaan is voor een aantal sub-categorieën van allochtonen (met gunstige migratie-kenmerken), de bovenstaande procedure herhaald.

4. Resultaten

4.1. Sociaal milieu, etniciteit en scholingsniveau

Tabel 2 bevat de resultaten van onze analyse. Binnen onze onderzoeksgroep heeft 52% van de autochtonen feitelijk het gunstige scholingsniveau bereikt. Voor Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen gelden aanzienlijk lagere percentages; respectievelijk 13, 10, 28 en 26%. In dezelfde tabel is aangegeven welk percentage voor elke allochtone groepering te verwachten is op basis van leeftijd, geslacht, sociaal-economische status en kamerbezetting (het verwachte scholingsniveau $E[p]$).¹⁴

Uit de analyse blijkt, dat de uitkomsten per allochtone groepering nogal verschillen.

Tabel 2. Feitelijke en verwachte percentage jongeren (12-18 jaar) met een gunstig scholingsniveau, naar etnische groepering, 1988

	Feitelijk (F[p])	Verwacht (E[p])	Absolute aantal waarnemingen
Turken	13%	28%	431
Marokkanen	10%	22%	441
Surinamers	28%	39%	280
Antillianen	26%	46%	124
autochtonen	52%	52%	188

Geschatte logistische-regressievergelijking van autochtonen:

Onafhankelijke variabele	parameters van het logistische regressie- model	t-waarde
Leeftijd	- 0.092	- 0.062
Leeftijd kwadraat	0.013	0.257
Kamerruimte per persoon	0.900	1.833
Geslacht: (meisjes t.o.v. jongens)	0.327	0.995
Sociaal-economische status (t.o.v. lage SES):		
- midden:	- 0.042	- 0.078
- hoog:	1.401	2.737
Constante:	- 3.533	- 0.6391

MacFadden $R^2 = .16$; $N = 188$

Bron: SPVA '88, ISEO-EUR

Bij Marokkanen, die van alle groeperingen de grootste achterstand in scholingsniveau hebben, is de invloed van het sociale milieu het sterkst. Iets meer dan 70% van het verschil in scholingsniveau met autochtonen ontstaat doordat de kinderen qua sociaal milieu, leeftijd en geslacht ongunstige kenmerken hebben. Voor Turken wordt iets meer dan 60% en voor Surinamers ongeveer de helft van het verschil in scholingsniveau door de genoemde kenmerken verklaard. Antillianen nemen een duidelijke uitzonderingspositie in. Slechts een kwart van het verschil in scholingsniveau met autochtone Nederlanders wordt veroorzaakt door milieu-kenmerken, leeftijd en geslacht. Voor hen geldt dus dat andere factoren van meer belang zijn voor de verklaring van het verschil in scholingsniveau met autochtone Nederlanders.

Op zichzelf is de uitkomst van de analyse goed te interpreteren. Marokkanen hebben van alle etnische groeperingen de meest ongunstige maatschappelijke

positie (Veenman, 1990, hoofdstuk 6). Een belangrijk deel van de Marokkaanse ouders heeft noch in het land van herkomst noch in Nederland enige opleiding genoten (Ankersmit e.a., 1989, p. 129-130). Marokkanen hebben van alle etnische groeperingen tevens de slechtste huisvestingspositie (Roelandt & Veenman, 1989, p. 23). Voor Turken is het beeld minder negatief, hoewel veel Turkse ouders ten hoogste een opleiding op het niveau van basisonderwijs hebben en hun huisvestingsomstandigheden ongunstig afsteken bij die van Surinamers, Antillianen en autochtone Nederlanders. Op grond van deze gegevens is het goed te begrijpen dat de onderwijsachterstand van Turkse en Marokkaanse kinderen voor een belangrijk deel voortkomt uit de maatschappelijke achterstand van hun ouders.

4.2. Migratie-achtergronden en scholingsniveau

Uit de zojuist besproken analyse weten we dat verschillen in sociaal milieu voor een deel, maar zeker niet volledig de scholingsachterstand van allochtone leerlingen verklaren. Een veronderstelling bij deze analyse was, dat allochtonen en autochtonen uit dezelfde sociaal-economische categorie zonder meer met elkaar te vergelijken zijn. Daartegen kan bezwaar worden gemaakt, alleen al vanwege de migratie-achtergronden van allochtonen (zie de migratie-hypothese).

Zo vindt in veel allochtone gezinnen (vooral bij Turken en Marokkanen) de voorschoolse socialisatie nog steeds plaats vanuit de eigen taal en cultuur. Het contact dat de kinderen uit deze gezinnen hebben met de Nederlandse taal, is daardoor beperkt. Dit brengt hen bij de start van de schoolloopbaan in een ongunstige uitgangssituatie. Ook de mogelijkheden van veel allochtone ouders om de kinderen tijdens de schoolloopbaan te ondersteunen is beperkt. Zij hebben immers vaak zelf een geringe kennis van en ervaring met het Nederlandse onderwijssysteem. Voorts is voor een deel van de allochtone kinderen de schoolloopbaan in Nederland een voortzetting van een (al dan niet voortijdig afgebroken) opleiding in het land van herkomst (zij-instromers). Zij worden geconfronteerd met aansluitings- en overgangsproblemen, waarmee autochtone kinderen niet of nauwelijks te maken hebben.

Tabel 3 maakt duidelijk dat de wijze van instroom, de verblijfsduur en de oriëntatie op de Nederlandse samenleving van wezenlijke invloed zijn op de kansen van allochtone kinderen om het gunstige scholingsniveau te bereiken. Vooral de verschillen tussen onder- en zij-instromers zijn groot. Bij de Turken en Marokkanen hebben kinderen, waarvan de ouders relatief kort in Nederland verblijven eveneens een geringe kans op doorstroom naar het gunstige scholings-

Tabel 3. Kans op een gunstig scholingsniveau van personen van 12 tot en met 18 jaar naar etnische groepering en naar wijze van instroom, verblijfsduur en oriëntatie op de Nederlandse samenleving, 1988

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
Allen				
- feitelijk	13%	10%	28%	26%
- N =	431	441	280	124
<i>Wijze van instroom:</i>				
Onder-instromers (a)				
- feitelijk	20%	13%	43%	37%
- N =	147	157	120	35
Zij-instromers				
- feitelijk	9%	7%	16%	21%
- N =	277	267	147	84
<i>Verblijfsduur:</i>				
Lang verblijvenden (b)				
- feitelijk	16%	10%	28%	39%
- N =	270	375	75	31
Kort verblijvenden				
- feitelijk	8%	5%	28%	21%
- N =	160	62	200	90
<i>Oriëntatie op de Nederlandse samenleving:</i>				
Sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving (c)				
- feitelijk	13%	17%	31%	31%
- N =	85	78	235	87
Zwakke oriëntatie op de Nederlandse samenleving				
- feitelijk	13%	8%	16%	14%
- N =	346	363	45	37

- a. personen die hun schoolloopbaan vóór het 7-de levensjaar in Nederland zijn gestart aan het begin van de basisschool.
 b. verblijfsduur ouders is langer dan 15 jaar.
 c. zie paragraaf 3.2.

Bron: SPVA '88, ISEO-EUR

Tabel 4. Kans op een gunstig scholingsniveau van personen van 12 tot en met 18 jaar naar etnische groepering en naar combinaties van migratie-kenmerken, 1988

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
Onder-instroom en langdurig verblijf				
- feitelijk	25%	14%	32%	*
- N =	103	139	34	17
Zij-instroom en kort verblijf				
- feitelijk	7%	4%	14%	21%
- N =	113	46	109	68
Onder-instroom en sterke oriëntatie				
- feitelijk	25%	24%	43%	48%
- N =	36	29	106	25
Zij-instroom en zwakke oriëntatie				
- feitelijk	10%	6%	3%	15%
- N =	229	221	29	26
Langdurig verblijf en sterke oriëntatie				
- feitelijk	15%	19%	25%	41%
- N =	52	67	68	29
Kort verblijf en zwakke oriëntatie				
- feitelijk	8%	6%	8%	14%
- N =	125	50	38	35

* Te gering aantal respondenten.

Bron: SPVA '88, ISEO-EUR

niveau. Bij Surinamers en Antillianen geldt dit vooral voor degenen met een geringe oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

Tabel 4 laat zien dat de kans op het bereiken van het gunstige scholingsniveau vooral klein is bij allochtonen met een combinatie van ongunstige migratie-kenmerken.¹⁵ Zo geldt voor elk van de allochtone groeperingen dat de doorstroom naar het gunstige scholingsniveau zeer gering is bij:

1. zij-instromers van wie de ouders relatief kort in Nederland wonen;
2. zij-instromers met een geringe oriëntatie op de Nederlandse samenleving (en dus een gering contact met de Nederlandse taal buiten de school);
3. jongeren van wie de ouders relatief kort in Nederland verblijven en die (nog) een geringe oriëntatie hebben op de Nederlandse samenleving.

Uit dezelfde tabel is tevens af te leiden dat de onder-instromers met een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving het vaakst het gunstige scholingsniveau weten te bereiken. Dit komt overeen met onze verwachtingen op basis van de migratie-hypothese. Een relatief sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving betekent immers, zoals we in paragraaf 2 hebben besproken, dat de kinderen ook buiten de school naar verhouding vaak in contact komen met de Nederlandse taal. Bovendien hebben de kinderen in deze categorie hun hele schoolloopbaan (vanaf het begin van het basisonderwijs) in Nederland doorlopen. Zij hebben dus niet (of nauwelijks) te maken met de in de migratie-hypothese veronderstelde overgangs- en aanpassingsproblemen die voortkomen uit de overgang van het onderwijssysteem in het land van herkomst naar dat in Nederland.

Desondanks moet worden vastgesteld dat in alle allochtone groeperingen de onder-instromers met de voor de schoolloopbaan meest gunstige kenmerken, feitelijk minder vaak dan autochtonen het hogere scholingsniveau bereiken. Bij Turken en Marokkanen zijn de verschillen met autochtonen erg groot. Slechts een kwart van de Turkse en Marokkaanse onder-instromers met een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving bereikt het gunstige scholingsniveau. De vergelijkbare categorie Antillianen bereikt daarentegen bijna even vaak als autochtonen het gunstige niveau. Surinamers nemen een tussenpositie in, hoewel hun scholingsniveau meer lijkt op dat van de Antillianen dan op dat van de Turken en Marokkanen.

4.3. Sociaal milieu, migratie-achtergronden en scholingsniveau

Uit de voorgaande analyses zijn ons twee dingen duidelijk geworden:

- a. er bestaat samenhang tussen milieukekenmerken, leeftijd en geslacht en het scholingsniveau;
- b. er bestaat samenhang tussen het scholingsniveau en migratie-achtergronden.

Wat we nog niet weten is in hoeverre milieukekenmerken en migratie-achtergronden tezamen de verschillen in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen verklaren.

Om dit te kunnen verklaren is voor een aantal categorieën van allochtonen bepaald welk percentage kinderen met een gunstig scholingsniveau te ver-

wachten is op basis van het sociale milieu waartoe ze behoren, de leeftijd en het geslacht. We beperken ons nu tot de allochtonen die voor wat betreft de wijze van instroom, de verblijfsduur en de oriëntatie in de meest gunstige omstandigheden verkeren (zie tabel 5). Dit is immers de categorie die het sterkst overeenkomt met de autochtonen. Zij volgden de gehele opleiding in Nederland, ze verblijven reeds lang in ons land en/of ze zijn sterk gericht op de Nederlandse samenleving. De resultaten van de analyse, die zijn weergegeven in tabel 5, verschillen wederom tussen de onderscheiden allochtone groeperingen. Op grond van tabel 5 zijn vier categorieën allochtone jongeren te onderscheiden met elk een eigen problematiek:

- a. Een categorie voor welke het verschil in scholingsniveau met autochtonen nagenoeg geheel wordt veroorzaakt door het feit dat zij qua sociaal milieu, leeftijd en geslacht ongunstige kenmerken hebben. Dit geldt voor: Turkse en Surinaamse onder-instromers van wie de ouders langer dan 15 jaar in Nederland wonen, met bovendien (voor wat betreft de Turkse onder-instromers) een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving.

Tabel 5. Feitelijke en verwachte kans op een gunstig scholingsniveau van personen van 12 tot en met 18 jaar die voor wat betreft de verblijfsduur, de wijze van instroom en de oriëntatie op de Nederlandse samenleving in de voor de schoolloopbaan meest gunstige omstandigheden verkeren, naar etnische groepering, 1988

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
Onder-instroom en langdurig verblijf				
– feitelijk	25%	14%	32%	*
– verwacht	25%	18%	32%	*
– N =	103	139	34	17
Onder-instroom en sterke oriëntatie				
– feitelijk	25%	24%	43%	48%
– verwacht	27%	19%	34%	53%
– N =	36	29	106	25
Langdurig verblijf en sterke oriëntatie				
– feitelijk	15%	19%	25%	41%
– verwacht	29%	25%	43%	57%
– N =	52	67	68	29

* Te gering aantal respondenten.

Bron: SPVA '88, ISEO-EUR

- b. Een categorie voor welke het verschil in scholingsniveau met autochtonen eveneens nagenoeg volledig samenhangt met het sociale milieu waartoe zij behoren, maar die zich onderscheiden van de personen in categorie A doordat zij er vaker in slagen het gunstige scholingsniveau te bereiken dan op basis van de kenmerken sociaal milieu, leeftijd en geslacht kon worden verwacht. Dit geldt voor Surinaamse en Marokkaanse onder-instromers met een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving. Deze Surinamers en Marokkanen zouden dus op basis van de kenmerken leeftijd, geslacht en sociaal milieu minder vaak dan feitelijk gebeurt het gunstige scholingsniveau moeten bereiken. Dit betekent dat de genoemde allochtone kinderen uit de lagere sociale milieus in deze categorie een iets grotere kans hebben om het gunstige scholingsniveau te verwezenlijken dan qua sociaal-economische omstandigheden vergelijkbare autochtone kinderen. Dat desondanks voor de hier bedoelde Surinamers en Marokkanen geldt, dat de groepering als geheel gemiddeld genomen minder vaak dan autochtonen het gunstige scholingsniveau weet te bereiken, wordt veroorzaakt door de forse ondervertegenwoordiging van deze allochtonen in de hogere sociale milieus (met een veel grotere kans op het bereiken van het gunstige scholingsniveau).
- c. Een categorie voor welke het verschil in scholingsniveau met autochtonen in het geheel niet samenhangt met de kenmerken sociaal milieu, leeftijd en geslacht en die op basis van deze kenmerken het gunstige scholingsniveau zelfs vaker zou moeten bereiken dan autochtonen. Omdat zij daar feitelijk niet in slagen, geldt voor hen dat andere dan de in de beschouwing betrokken factoren 'remmend' werken op de doorstroom naar het gunstige scholingsniveau. Tot deze categorie behoren Antilliaanse onder-instromers met een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving en Antillianen van wie de ouders langer dan 15 jaar in Nederland verblijven en die eveneens sterk georiënteerd zijn op de Nederlandse samenleving. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het absolute aantal waarnemingen waarop deze uitspraak is gebaseerd, niet groot is.
- d. Een categorie voor welke een deel van het verschil in scholingsniveau wordt verklaard door achterstand in termen van het sociale milieu waartoe zij behoren. Ook voor hen geldt dat andere dan in de analyse opgenomen factoren 'remmend' werken op de doorstroom naar het gunstige scholingsniveau. Tot deze categorie behoren sterk op de Nederlandse samenleving georiënteerde Turken, Marokkanen en Surinamers van wie de ouders lang in Nederland verblijven en Marokkaanse onder-instromers met ouders die al langer dan 15 jaar in Nederland zijn. Vooral bij de genoemde Surinamers hebben achterstandskenmerken een beperkte invloed; slechts 33% van het verschil

met autochtonen wordt verklaard door het sociale milieu, de leeftijd en het geslacht.

De belangrijkste bevindingen van onze analyse zijn als volgt samen te vatten. Allereerst blijkt dat onder-instroom in het Nederlandse onderwijs, een relatief lange verblijfsduur van de ouders en een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving (en daarmee een frequent contact met de Nederlandse taal buiten de school) de kansen op doorstroom naar het gunstige scholingsniveau in belangrijke mate verhogen. Dit geldt voor alle allochtone bevolkingsgroepen, hoewel niet in dezelfde mate. Vooral bij Turken en Marokkanen blijft het verschil in scholingsniveau met autochtonen aanzienlijk, ook wanneer rekening wordt gehouden met het feit dat zij aanzienlijk vaker dan autochtonen tot de laagste sociale milieus behoren.

Tevens is vastgesteld dat onder-instromers die gekenmerkt worden door een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving (en buiten de school relatief veel in contact komen met de Nederlandse taal) en/of door een relatief lang verblijf in Nederland van hun ouders, minder dan autochtonen doorstromen naar het gunstige scholingsniveau. Dit geldt zelfs indien zij qua sociaal milieu, leeftijd en geslacht in gunstiger omstandigheden verkeren dan autochtonen.

Een derde resultaat betreft de achtergronden van de verschillen in scholingsniveau met autochtonen. Deze lopen sterk uiteen, ook binnen dezelfde allochtone groepering. Er zijn wat dit betreft diverse categorieën te onderscheiden. We bespreken er thans twee die fundamenteel van elkaar verschillen.¹⁶

Aan het ene uiterste zijn er de allochtone zij-instromers van wie de ouders relatief kort in Nederland verblijven. Deze categorie komt buiten de school meestal nauwelijks in contact met de Nederlandse taal. Doordat scholen vaak niet goed in staat zijn om deze kinderen op adequate wijze op te vangen (Roelandt & Veenman 1988, p. 80-93) levert de overgang naar het Nederlandse onderwijs voor hen extra barrières op. Daarbij komt dat de huishoudens waartoe deze kinderen behoren, vaak in ongunstige sociaal-economische omstandigheden verkeren. Deze combinatie van factoren leidt tot een zeer geringe doorstroom naar het gunstige scholingsniveau. Dit geldt vooral in vergelijking met autochtonen, maar ook in vergelijking met personen uit dezelfde allochtone groepering die qua migratieachtergronden in gunstiger omstandigheden verkeren.

Aan het andere uiterste zijn er de allochtonen die er ondanks hun gunstige migratie-kenmerken niet in slagen het hogere scholingsniveau even vaak te bereiken als autochtonen, ook niet als ze voor wat betreft het sociale milieu, de leeftijd en het geslacht over gelijke kenmerken beschikken.

5. Conclusies

Met onze analyses hebben we gepoogd meer inzicht te krijgen in de achtergronden van de ongelijkheid in scholingsniveau tussen allochtonen en autochtonen. We beperkten ons daarbij tot kinderen in de leeftijd van 12- tot en met 18 jaar en richtten ons op de overgang van het basisonderwijs naar het secundaire onderwijs en op de doorstroom binnen het secundaire onderwijs. In bijzonder het voor alle allochtone jongeren geldende patroon van oververtegenwoordiging in de laagste scholingsniveaus en ondervertegenwoordiging in de hogere scholingsniveaus kreeg daarbij aandacht.

De centrale vraag in dit artikel, voortkomend uit een combinatie van de achterstand- en de migratie-hypothese, luidde: vormt het sociale milieu ook voor allochtone kinderen de belangrijkste drempel voor de realisering van een gunstig scholingsniveau en/of ondervinden zij andere en/of extra barrières?

De resultaten van onze analyse laten zien dat het antwoord op deze vraag niet alleen tussen, maar ook binnen de allochtone groeperingen verschilt.

Een eerste barrière voor een succesvolle schoolloopbaan van allochtonen wordt gevormd door een aantal met de migratie samenhangende factoren. Vooral degenen die de schoolloopbaan in het land van herkomst hebben afgebroken en in Nederland voortzetten (de zij-instromers), hebben – mede als gevolg van een (nog) geringe Nederlandse-taalvaardigheid en een korte verblijfsduur – een geringe kans om het gunstige scholingsniveau te bereiken.

Allochtonen die wat dit betreft in gunstiger omstandigheden verkeren, hebben een duidelijk betere kans op het bereiken van het gunstige scholingsniveau. We spreken dan vooral over jongeren die hun gehele schoolloopbaan in Nederland doorlopen en ook buiten de school (mede als gevolg van een langere verblijfsduur) relatief vaak in contact komen met de Nederlandse taal. Voor deze categorie geldt dat de scholingsachterstand voor een belangrijk deel samenhangt met het feit dat het huishouden waartoe zij behoren, in minder gunstige sociaal-economische omstandigheden verkeert.

Lijken het sociale milieu en de migratie-achtergronden geen beletsel op te werpen, dan nog bestaat voor allochtonen een geringere kans dan voor autochtonen om het gunstige scholingsniveau te bereiken. In dat geval zijn derhalve weer andere factoren van belang. Welke dat zijn, is op basis van de ons ter beschikking staande gegevens niet exact te bepalen. Het gaat in elk geval om variabelen die in onze analyse buiten beschouwing zijn gebleven. We kunnen daarom hooguit een suggestie doen. De gedachten gaan dan in de eerste plaats uit naar een cluster van factoren dat noodgedwongen buiten de analyse bleef. Het betreft de zo genoemde binnenschoolse factoren.

In de literatuur wordt in dit verband gewezen op een tweetal aspecten:

1. de mate waarin de kenmerken van de school (zoals de vorm en inhoud van leerstofaanbod en de schoolorganisatie) verantwoordelijk zijn voor het ontstaan en voortbestaan van achterstand in het onderwijs (het zo genoemde 'effective school research', zie: Smink, 1988);
2. de betekenis van leerkrachtverwachtingen ('Pygmalion'-effect) (zie o.a. Rosenthal & Jacobson, 1968; Rubovits & Maehr, 1971; Van der Kley, 1985, p. 31-48; Jungbluth, 1985, p. 47-80; De Lange, 1986; Roelandt & Veenman, 1988, p. 93-97).

De resultaten van onze analyse lijken er op te duiden dat ook zulke factoren een rol spelen. In welke mate dit het geval is, is op basis van ons onderzoek helaas niet vast te stellen. Om deze reden blijft onze voornaamste conclusie dat de verklaring van de scholingsachterstand van allochtone jongeren weliswaar niet volledig, maar wel voor een belangrijk deel moet worden gezocht in het sociale milieu en de migratie-achtergronden.

Noten

1. Zie de overzichtsstudies op dit terrein: Everts e.a., 1985; Roelandt en Veenman, 1988; Peninx, 1988, p. 101-128. Voor de meest recente gegevens, zie: Tesser e.a., 1989, p. 29-44 en Ankersmit e.a., 1989, p. 128-161.
2. Zie bijvoorbeeld de stand van zaken bij de uitvoering van het evaluatie-onderzoek naar de effecten van het Onderwijsvoorrrangsbeleid (Kloprogge, 1989, p. 11-14) en de discussie over het te voeren onderwijsbeleid zoals beschreven in een recentelijk advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 1989, p. 139-163).
3. De gegevens zijn verzameld in het kader van het project 'Toegankelijkheid en Evenredigheid'. Voor een overzicht van dit project, zie o.a.: Roelandt & Veenman, 1988, 1989. De survey is tot stand gekomen dankzij een subsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Het veldwerk van het onderzoek is uitgevoerd door Bureau Veldkamp te Amsterdam.
4. Respectievelijk 44 en 52% van alle in Nederland woonachtige Turkse en Marokkaanse personen heeft een kans gehad als respondent voor het onderzoek te worden geselecteerd. Aangezien de bevolkingsaantallen van Surinamers en Antillianen per gemeente niet exact bekend zijn, is voor deze bevolkingsgroepen een dergelijk percentage alleen bij benadering te bepalen. Ongeveer 60% van de Surinamers en ongeveer 35% van de Antillianen in Nederland, woont in de gemeenten waar het onderzoek heeft plaatsgevonden.
5. De identificatie van Turken en Marokkanen is gebeurd op basis van de nationaliteit van het hoofd van het huishouden. De identificatie van Surinamers en Antillianen is gebeurd op basis van een combinatie van de volgende drie criteria: nationaliteit, geboorteland en geboorteland ouders (van het hoofd van het huishouden).
6. De vragenlijst had betrekking op: achtergrondgegevens van de respondent, arbeid van de respondent, onderwijs van de respondent, huisvestingspositie, sociale contacten en taalbeheersing van de respondent, samenstelling van het huishouden, inkomen respondent, arbeid gezinsleden van 16 jaar en ouder, onderwijs gezinsleden 12 jaar en ouder, huisvesting van gezinsleden, rechtspositie respondent, voorzieningengebruik en enkele slotvragen. Via de respondent ver-

zamelden de enquêteurs (op losse kaarten) derhalve ook informatie over gezinsleden. Voor zover mogelijk werden deze gezinsleden zelf bij het vraaggesprek betrokken.

7. Voor een gedetailleerde beschrijving van dit bestand, zie: Ankersmit e.a., 1989, p. 185-188; Roelandt & Veenman, 1989, Bijlage A; Veenman e.a., 1990, Bijlage 1.
8. Een keuze voor één van beide categorieën zou bovendien tot gevolg hebben dat, bij het grote aantal onafhankelijke variabelen dat we bij de analyse wensen te betrekken, de celvulling te gering zou worden.
9. Een belangrijke overweging bij deze samenvoeging is het voorkomen van een te geringe celvulling. Bovendien hebben we te maken met zeer scheve frequentieverdelingen van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen, voornamelijk bij Turken en Marokkanen. We hebben een aantal 'gevoeligheds-analyses' uitgevoerd waarbij de grens van de tweedeling is verlegd. De conclusies van de analyse veranderen daar niet wezenlijk door. De uiteindelijk gebruikte tweedeling is gekozen, omdat deze het best het patroon van onder- en oververtegenwoordiging weergeeft van tabel 1.
10. De schaalbaarheidscoëfficiënt (Cronbach α) bedraagt .80. Het inkomen van de ouders is buiten beschouwing gelaten vanwege een hoge item-non-respons.
11. Tussen de twee indicatoren (SES en kamerruimte) bestaat weinig samenhang. De Pearsons R^2 bedraagt bij Turken .03, bij Marokkanen .11, bij Surinamers .04, bij Antillianen -.16 en bij autochtonen .08. Deze zwakke samenhang is op zichzelf niet verbazingwekkend. Er zijn talloze factoren die interveniëren tussen de SES en de beschikbare kamerruimte per persoon. Vooral verschillen in urbanisatiegraad en die in huishoudensomvang zijn daarbij van belang (zie: Roelandt & Veenman, 1989, p. 96-99).
12. De totale schaalbaarheidscoëfficiënt (Loevingers H) bedraagt .45. Voor een gedetailleerde beschrijving van de geconstrueerde schaal, zie: Roelandt & Veenman, 1989, bijlage F.
13. Na een beschouwing van het onderzoeksmateriaal is gebleken dat de samenhang tussen 'scholingsniveau' en de 'leeftijd' niet-lineair verloopt. Daarom is gekozen voor een kwadratisch verlopende functie. De SES-variabele, die bestaat uit drie categorieën (laag, midden, hoog), is met twee dummy's in de vergelijking opgenomen. Als referentiecategorie is daarbij de categorie 'lage SES' gebruikt. De variabele geslacht is eveneens als dummy opgenomen (1 = meisje, 0 = jongen). De variabele kamerruimte krijgt in de vergelijking de feitelijke waarde.
14. Door het niet-lineaire verloop van de samenhang tussen de factor leeftijd en het scholingsniveau, geven de afzonderlijke t-waarden van 'leeftijd' en 'leeftijd-kwadraat' geen zicht op de significantie van de factor leeftijd als geheel. Indien we uitsluitend de variabele 'leeftijd' (de veronderstelling van lineaire samenhang) in het model opnemen, resulteert wel een significant van nul afwijkende regressie-coëfficiënt. De veronderstelling van een lineaire samenhang leidt echter tot een minder nauwkeurige schatting van het scholingsniveau.
15. We hebben ons noodgedwongen beperkt tot de combinatie van maximaal twee migratie-kenmerken. De combinatie van de drie migratie-kenmerken is vanwege technische redenen niet te realiseren. Het absolute aantal waarnemingen is daarvoor te gering.
16. We schetsen hier twee uitersten. In feite zijn er allerlei gradaties te onderscheiden.

Literatuur

Ankersmit T., Th. Roelandt & J. Veenman (1989). *Minderheden in Nederland: Statistisch Vademecum 1989*. Den Haag, Centraal Bureau voor de Statistiek/Instituut voor Sociologisch-Economisch onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Diederer, J. (1989). *Meer of minder ongelijk: over sexe-verschillen in schoolloopbaan en beroepskeuze en over de gedeeltelijke konditionering van die sexe-verschillen door sociaal milieu*

- en schoolprestatie*. Nijmegen (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam), Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Dronkers, J. (1983). Have inequalities in educational opportunity changes in the Netherlands? A review of empirical evidence. *The Netherlands Journal of Sociology*, volume 19, nr. 2, p. 133-151.
- Everts, H., A. Golhof, P. Stassen & J. Teunissen (1985). *Trendstudie over het onderzoek naar etnische groepen in het onderwijs*. Utrecht, Vakgroep Onderwijskunde Rijksuniversiteit Utrecht.
- Heek, F. van, e.a. (1968). *Het verborgen talent: milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*. Meppel.
- Houwelingen, J.C. van & S. le Cessie (1988). Logistic Regression, a review. *Statistica Neerlandica*. Quarterly journal of the Netherlands Society for Statistics and Operations Research, volume 42, nr. 4, p. 215-232.
- Jong, M.J. de (1987). *Herkomst, kennis en kansen. Allochtone en autochtone leerlingen tijdens de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs*. Lisse (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam).
- Jungbluth, P. (1985). *Verborgene differentiatie: leerlingenbeeld en onderwijsaanbod op de basisschool*. Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Klopprogge, J. (1989). *Voorrang voor de gebieden. Notitie over het Onderwijsvoorrangsbeleid in 1988*. Den Haag, SVO.
- Kley, P. van der (1985). Etikettering en schoolloopbanen. P. van der Kley (red.), *Ongelijke scholen, ongelijke prestaties*. Nijmegen, p. 31-48.
- Lange, R. de (1986). Pygmalion en allochtone leerlingen. *Comenius*, p. 432-452.
- Maddala, G.S. (1983). *Limited-dependent and qualitative variables in econometrics*. Cambridge.
- Meijnen, G.W. (1977). *Maatschappelijke achtergronden van intellectuele ontwikkeling*. Groningen.
- Mokken, R.J. (1970). *A theory and procedure of Scale Analysis*. Den Haag.
- Penninx, R. (1988). *Minderheidsvorming en emancipatie: balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagengebwoners*. Alphen aan de Rijn/Brussel (proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Peschar, J.L. (1975). *Milieu School Beroep: een achteraf-experiment over de periode 1958-1973 naar de invloed van het sociaal milieu op school- en beroepsloopbaan*. Groningen.
- Roelandt, Th. & J. Veenman (1988). *Minderheden in Nederland: Positie in het onderwijs*. Rotterdam, Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Roelandt, Th. & J. Veenman (1989). *Minderheden in Nederland: Positie op de woningmarkt*. Rotterdam, Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Rosenthal, R. & L. Jacobson (1968). *Pygmalion in the classroom: teacher expectation and pupil's intellectual development*. New York.
- Rubovits, P.C. & M.C. Maehr (1971). Pygmalion analysed: towards an explanation of the Rosenthal-Jacobson findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, volume 19, nr. 2, p. 197-203.
- Smink, G. (red.) (1988). *Ontwikkelingen rond 'Effectieve School'*. Hoewelaken, papers for the International Conference on Effective School Research, London, 5 to 8 January 1988.
- Swanborn, P.G. (1982). *Schaaltechnieken: theorie en praktijk van acht eenvoudige procedures*. Meppel.
- Tesser, P. (1986). *Sociale herkomst en schoolloopbaan in het voortgezet onderwijs*. Nijmegen (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam), Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Tesser, P., M. van der Werf, L. Mulder & M. Weide (1989). *De beginfase van het voorrrangsbeleid in het basisonderwijs: verslag van het oriënterend onderzoek van de landelijke OVB-evaluatie*.

- Nijmegen/Groningen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen/RION, Instituut voor Onderwijsonderzoek.
- Tilborg, I.A.J. van (1987). *De betekenis van het arbeidersgezin voor het leerniveau en de schoolloopbaan van het kind*. Den Haag, Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs.
- Veenman, J. (red.), (1990). *Ver van huis: achterstand en achterstelling bij allochtonen*. Rotterdam (verschijnt binnenkort), Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Vervoort, C.E. (1968). *Gezin en schoolkeuze bij handarbeiders*. Leiden (proefschrift).
- Vrooman, J.C. & J. Dronkers (1984). Educational selection as competition between social groups: unequal educational achievements in two generations of pupils from the province of North-Brabant (1940-1965). In: B.F.M. Bakker, J. Dronkers & H.B.G. Ganzeboom (red.), *Social stratification and mobility in the Netherlands*, Amsterdam, p. 173-200.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1989). *Allochtonenbeleid*. Den Haag.